

Четенето в епохата на медии, компютри и Интернет

Огнян Ковачев

„Четенето в епохата на медии, компютри и Интернет“ е темата на международна конференция, която се състоя през февруари 2000 година в София. Всъщност конференцията имаше повече от един дискуссионен център, тъй като беше посветена на творчеството на Волфганг Изер – най-влиятелният жив теоретик на четенето днес. Така проблематизирането на възможностите за четене в новата технологична среда стана поредната провокация към литературната наука и теориите на Изер в частност. Тематичното раздвояване на конференцията неизбежно удвоява и нейния прагматичен контекст. Тя продължава проблематиката на Международната школа по хуманитаристика в Сантяго де Компостела, Испания, и същевременно цели да стимулира и преобразува в новите условия интелектуалния импулс на школата в Констанц, Германия. Нейни съорганизатори са департамент „Нова българистика“ в Нов български университет и фонд „Академика“ на фондация „Отворено общество“.

Друго предизвикателство, този път към родната филология, е репутацията на знаменит непознат, която Волфганг Изер все още има у нас. Тя се крепи най-вече върху асиметрията между глобалната значимост на името и локалната непреведеност на трудовете му. Преди всичко това са *Имплицитният читател. Комуникативни форми на романа от Бъниан до Бекет* (*Der implizite Leser. Kommunikationsformen des Romans von Bunyan bis Beckett*, 1972) и *Актът на четенето. Теория на естетическото въздействие* (*Der Akt des Lesens. Theorie Ästhetischer Wirkung*, 1976). Книгите са представителни за литературните изследвания, акцентиращи върху възприемането и въздействието на творбите в процесите на четене. Подходът е популярен под названия като „рецептивна теория“ и „рецептивна естетика“. Изер защитава възгледа, че четенето става продуктивно тогава, когато създаде устойчива и динамична връзка между текста и фигурите на читателя и автора. Тогава самият акт на четенето става „перформативен“ – превръща се в съ-битие, което случва или произвежда нов смисъл. По-въдъхновяващ за конференцията обаче е неговият по-нов литературно-антропологичен проект, съдържащ се в книгата му *Фиктивното и въображаемото. Перспективи на литературната антропология* (*Das Fiktive und das Imaginäre. Perspektiven literarischer Anthropologie*, 1991). В него литературата, като вид човешка дейност, е продукт на пластичността, пулсираща в играта на триа-

дата реално – фиктивно – въображаемо. Самите актове на фикционализиране могат да бъдат описани като речеви структури, които стимулират мисълта и въображението на читателя в изграждането на свои възможни светове.

Оттук можем да заплитаме или разплитаме нишките, които свързват литературата с новата технологична и медийна среда. Доколко четенето в многократно провъзгласяваната постгутенбергова епоха запазва привичните си характеристики? Как се изменя то в условията на преобладаващ аудио-визуален обмен на информация и комуникационен взрив? Не води ли това до нова неграмотност? Неизбежно възникват и по-специфично литературни проблеми, отнасящи се до представата за оригиналността на текста, функцията на автора и ролята на читателя в новите виртуални общности на Интернет. Дали Интернет ще смени, отмени или възпроизведе обемите и съдържанията на класификатори като „Световна литература“, „Литературна класика“, „Литературен канон“? С какво новата феноменология на четенето провокира литературните жанрове и по-специално лириката? Поражда ли електронната поща нова епистоларна култура? Да очакваме ли появата на Интернет-поетика и реторика? Създават ли всички тези изменения нови субектни позиции и нови етически измерения?

Началото на конференцията съсредоточи доминантата на четенето върху проблематичния „край на книгата“ и случващото се с медиите, образованието, комуникациите и националната държава в дистанцията между културите на книгата и на Интернет. Тези топоси бяха и основни възли на дебатите, течащи в самите доклади и последвалите ги дискусии, разделени в пет секции. Редом с Изер в конференцията участваха още девет чуждестранни учени, главно негови ученици и последователи: Джоузеф Хилис Милър, познат у нас най-вече като жива легенда на деконструктивизма и Габриеле Шваб от университета в Ървайн, САЩ, Джузепе Мацота от Йеил, Джон Пол Рикелми от Бостън, Стенли Корнголд от Принстън, Марсел Корнис-Поуп от Вирджиния, Санфорд Будик от Еврейския университет, Йерусалим, Фернандо Кабо от Сантяго де Компостела и Винфрид Флук от Берлин. Българското участие беше представително не само като количество – седемнадесет литературоведи от Нов български университет, Софийския университет, Пловдивския университет – но и като равнище на компетентност и диалогичност.

Дебатът върху стратегиите на четенето, които бяха предмет на първата секция, неминуемо активизира два полюса. Единият удържаше по-традиционно хуманистична позиция на недоверие към приноса на новите технологии. В него се съдържат съществени поднива. Едното е аристократичното пренебрежение на потребителя в доклада на Михаил Неделчев, другото е ерудираният скептицизъм на Богдан Богданов, че Интернет набавя информация, но не и нов човешки опит, третото – питане дали не сме свидетели по-скоро на циклично повтаряща се ситуация в европейската култура, което в различни нюанси присъстваше при Клео Протохристов, Евгения Панчева, Боян Манчев и др. Фернандо Кабо също бе умерено скептичен относно промяната, която хипертекстът досега е постигнал в писането и четенето на лирика в уеб-страниците. Оптимистичният полюс приютява увереността, че

хипертекстът радикално и необратимо променя цялостното ни социокултурно поведение, както и убедеността, че Интернет културата бележи сигурния край на тоталитарните общества и националната държава, предоставяйки повече възможности за избор и заличавайки съществуващи граници. Тази позиция изпъква най-вече в докладите на Живко Иванов, Юлия Стефанова, Александър Кьосев.

Кръглата маса върху творчеството на Изер произведе силни дебати, които отекнаха и в следващите секции. Габриеле Шваб и Винфрид Флук представиха своите концептуализации на естетическите и литературоведските идеи на Изер през призмите на ключови за тях понятия, съответно *негативност* и *дистанция*. Санди Будик анализира Кантовото разбиране за образцовост, а Дж. П. Рикелми – алхимичната метафора на „хамелеона“ у Изер, Бекет и Йеитс в контекста на *Фиктивното и въображаемото*. Деконструктивистки критичен към тази книга бе Димитър Камбуров в опита си да измести функцията на въображаемото за сметка на „метафизиката на езика“ (по думите на Изер). Нестандартните възможности, които новите медии и Интернет предлагат в литературното образование, бяха предмет на теоретична аргументация и практическо онагледяване в докладите на Венцислав Арнаудов и М. Корнис-Поуп.

В дискусиите Волфганг Изер остана верен на предназначенията от него проект за литературна антропология. Той е толерантен към (пост)модерното разколебаване на хуманистичните стандарти и традиционния модус на човешкото, и дължи толерантността си на своята не-есенциалистка концептуална рамка. В нея епистемологичният фокус е съсредоточен в полето „помежду“ – между реалното и въображаемото, възможното и необходимото – място на саморефлексивност и лична позиция, но не и на бягство от нея. В тази рамка литературната антропология вместира виртуални, компютърни и Интернет-реалности, както и технологиите, чийто продукт са новите медии. Тя не ги противопоставя конфликтно на традиционните културни средства и посредници, а поддържа ситуативното напрежение едновременно като възможност за нов естетически опит и пореден предел на (не)човешкото.